

Apriorizmo galimybės socialiniuose moksluose: prakseologinio metodo taikymas politikos analizėje

Leonardas Marcinkevičius

Kauno technologijos universiteto doktorantas

El. paštas leonardas.marcinkevicius@ktu.edu

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama *a priori* dedukcinio samprotavimo taikymo galimybė politikos moksluose. Šiuolaikinė socialinių mokslų metodologija daugiausia remiasi empiriniais tyrimais, kurie neatskleidžia universalų žmogaus veikimo dėsningumą. Todėl siekiama parodyti, kad prakseologija, Ludwigo von Miseso suformuluotas metodas, grindžiamas aksioma „žmogus veikia“, gali tapti tinkamu epistemologiniu pagrindu politikos mokslams. Pabrėžiama, kad grynasis protas yra pakankamas pažinimo šaltinis tam tikrų socialinių reiškinių analizei, nes socialinių mokslų tyrimas gali būti pradedamas nuo žmogaus veikimo aksiomos.

Siekiant pagrįsti prakseologinį metodą, remiamasi Immanuelio Kanto *a priori* samprotavimo samprata, Miseso taikyta skirtimi tarp istorinių ir žmogaus veiklos mokslų bei metodologiniu dualizmu. Argumentuojama, kad pasitelkus vertybiškai neutralų valstybės ir politikos apibrėžimą, prakseologija leidžia nagrinėti politiką kaip žmogaus veiklos mokslo atšaką. Prieinama prie išvados, kad tokia prieiga galėtų atverti galimybes naujai paaiškinti valstybės ribas, unikalias funkcijas ir apmąstyti normatyvinį politikos aspektą.

Reikšminiai žodžiai: *a priori*, prakseologija, metodologinis dualizmas, Misesas, Kantas, politikos mokslų epistemologija.

The Possibilities of *a priori* Reasoning: Applying the Praxeological Method to Political Analysis

Summary. This article explores the potential of applying *a priori* deductive reasoning within political science. Contemporary social science methodology relies heavily on empirical research, which is often insufficient for uncovering the universal structure of human

Received: 14/03/2025. Accepted: 07/11/2025

Copyright © 2025 Leonardas Marcinkevičius. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

action. The article argues that praxeology, the method developed by Ludwig von Mises and grounded in the axiom “man acts”, can provide a suitable epistemological foundation for political science. It emphasizes that pure reason can serve as a valid source of knowledge for certain social phenomena, since all social sciences may begin with analysis of the axiom of human action.

To substantiate this argument, the article draws on Immanuel Kant’s account of *a priori* reasoning, the distinction between historical and philosophical sciences, and the principle of methodological dualism. It maintains that, when combined with a value-neutral definition of the state and politics, praxeology allows political science to be reconceptualized as a branch of the broader science of human action. The article concludes that such an approach opens the possibility of reinterpreting the unique functions and limits of the state, as well as reflecting on the normative dimension of politics.

Keywords: *a priori*, praxeology, methodological dualism, political action, epistemology of political science, Mises, Kant.

Ivadas

Socialinių mokslų tyrimų metodologijoje įtvirtinta nuostata, kad visas žinojimas turi remtis empiriniais (*a posteriori*) samprotavimais, o formalus dedukcinis samprotavimas tėra spekuliacija. Pozityvizmo epistemologija postuluoja, kad tikrai moksliški metodai turi būti grįsti indukcija ir eksperimentavimu. *A priori* samprotavimai, anot šios mokyklos, tėra tautologizmai, kurie negali pasiūlyti nieko naujo. Šis požiūris įsitvirtinęs ir politikos moksluose. Tai lėmė, kad ši disciplina susikoncentravo į praeities politinių įvykių ar institucinio elgesio aprašymą, o ne universalių, patį politinį žmogaus veikimą aiškinančių principų paieškas. Tačiau tokia metodologinė prieiga dažnai sukuria fragmentuotą ir nuolat kintančią žinių sistemą, kurioje trūksta universalus socialinių dėsnių paaiškinimo.

Iššūkį pozityvizmui XIX–XX a. sankirtoje metė Austrijos ekonomikos mokyklos atstovai, paskatinę diskusiją socialiniuose moksluose, kuri tebesitęsia ir šiandien¹. Šios mokyklos atstovai, remdamiesi universalia metodologija – prakseologija (gr. *praxis* – veiksmas, *logia* – studijavimas, mokslas), suformuluota Ludwigo von Miseso, pasiūlė

¹ David Gordon, *The Philosophical Origins of Austrian Economics* (Auburn, AL: Mises Institute, 2020).

naujų įžvalgų, atveriančių žmogaus veiklos dėsningumus. Šis ekonomistas, remdamasis Immanuelio Kanto epistemologinėmis idėjomis ir *a priori* samprotavimu, grįstu iš „žmogaus veiksmo“ aksiomos dedukciškai išvedamų tiesų analize, pasiūlė atsaką dominuojančiam metodologiniam požiūriui.

Prakseologinis metodas daugiausia pritaikytas ekonomikoje, o politikos moksluose kol kas išsamiai nėra nagrinėtas. Kadangi visi socialiniai mokslai (įskaitant politikos mokslus) gali būti pradedami nagrinėti nuo „žmogaus veiklos“ aksiomos, šiuo straipsniu siekiama įvertinti, ar politikos moksluose įmanoma pritaikyti *a priori* samprotavimu grįstą metodologiją. Argumentuojama, kad grynasis protas nagrinėjant tam tikrus socialinius reiškinius yra tinkamas pažinimo šaltinis, net ir kai nereferuojama į empiriką. Tai atveria galimybę ieškoti universaliai taikomų dėsnių, o ne vien į pavienius atvejus redukuotinų ir nuolat kintančių tiesų apie žmogaus politinį veikimą. Būtina pasakyti, kad tai nėra tiesiog teorinių-empirinių tyrimų skirties klausimas, o siekis apmąstyti, ką atskiras pažinimo šaltinis – grynasis protas, gali padėti suprasti apie žmogaus veiklą ir politiką. Svarbu pabrėžti, kad šiuo konkrečiu straipsniu ne siekiama apginti Austrijos ekonomikos mokyklos ekonomines ar politinės filosofijos išvadas, o įvertinti jų pasiūlytos metodologijos galimybes politikos moksluose.

Pirma, straipsnyje apibrėžiamas socialinių mokslų, kaip žmogaus veiklą tiriančios disciplinos, objektas. Įvertinama skirtis tarp istorinių ir filosofinių socialinių mokslų. Antra, apibrėžiamas prakseologijos epistemologinis pagrindas – *a priori* dedukcinis samprotavimas, remiantis Kanto epistemologinėmis įžvalgomis ir Miseso idėjomis dėl jo pritaikymo žmogaus veiklos analizei. Jeigu ši samprotavimo forma tinka visiems socialiniams mokslams, ji tam tikru mastu turi tikti ir politikos mokslams. Politikos moksluose Austrijos ekonomikos mokyklos idėjos pirmiausia nagrinėtos pasitelkus ideologines implikacijas, o ne unikalaus metodo analizę. Todėl pirmiausia siekiama pateikti neutralų valstybės apibrėžimą, tinkamą prakseologinei analizei, ir išsiaiškinti, kuo politikos mokslai skiriasi nuo kitų socialinių mokslų. Argumentuojama, kad pasitelkus vertybiškai neutralų vals-

tybės apibrėžimą, prakseologija gali būti tinkamas pagrindas siekiant suprasti žmogaus politinį veikimą.

1.1. Pozityvizmo dominavimas socialiniuose moksluose

Svarbų vaidmenį plėtojant socialinių mokslų epistemologiją vaidino pozityvizmas, siekiantis žmogaus veiklos analizei pritaikyti gamtos mokslų metodus. Sociologijos, kaip mokslo, plačiaja prasme nagrinėjančio žmogaus veiklą visuomeninių santykių kontekste, pradininku laikomas Auguste'as Comte'as. Jis argumentavo, kad objektyvūs dėsniai gali būti suformuluojami tik įtraukiant patyrimą ir empirinę analizę, o metafizinės „spekuliacijos“ turėtų būti laikomos nemoksliskomis. Kitaip tariant, moksliskai pagrįstais socialinių reiškinių paaiškinimais gali būti laikomi tik tie, kurie grindžiami empiriniais duomenimis. Siekdamas imituoti natūraliųjų mokslų metodologiją, Comte'as pradėjo tai, kas dabar laikoma sociologija, padalijęs šį mokslą į dvi kryptis: socialinę statiką, nagrinėjančią, kaip visuomenė išlaiko savo stabilumą, ir socialinę dinamiką, tiriančią visuomeninių pokyčių priežastis². Sociologija pretendavo tapti naująja ne metafizine, o „pozityviąja“ filosofija, sukonstruota kaip empiriniai mokslai ir besiremiančia jų metodologija.

Vertinant šiuolaikinę politikos mokslų metodologinę literatūrą, galima konstatuoti, kad jos pagrindas yra būtent empiriniai tyrimai, kiekybiniai duomenys, statistinė analizė, kuriais remiantis tyrinėjamas politinis elgesys ir institucijos. O štai *a priori* metodų taikymas išlieka kontroversiškas. Esminė kritika grindžiama tuo, kad socialiniai reiškiniai yra kintantys ir priklausomi nuo kultūros, laikotarpio, todėl universalių principų moksliniu pagrindu atrasti neįmanoma. Vienas įtakingiausių ir plačiausiai cituojamų darbų apie politikos mokslų metodologiją yra Gary Kingo, Roberto O. Keohane'o ir Sidney Verba'os (dažnai trumpinama KKV) darbas *Designing Social Inquiry: Scientific Infe-*

² Auguste Comte, *A General View of Positivism* (Cambridge University Press., 2009), 12.

rence in *Qualitative Research*³. Čia apimami kiekybiniai ir kokybiniai tyrimai įvardijami kaip „mokslinis metodas“, jie įtvirtinti *a posteriori* socialinių mokslų pagrindu. Naujausi straipsniai tik patvirtina, kad pozityvizmas ir interpretatyvizmas (kurie abu remiasi empirine analize) išlieka esminiai politikos mokslų metodai. Pozityvizmas grindžiamas labiau kiekybiniais metodais, o interpretatyvizmas – konstruktyvistine ontologija ir subjektyvizmu, kokybiniais metodais⁴. Daugelis kitų metodų grindžiami vieno iš šių dviejų integravimu. Taigi net ir tada, kai kiekybiniai ir kokybiniai metodai atskiriami, jie ir vieni, ir kiti remiasi empirizmu, todėl erdvės dedukciniam *a priori* samprotavimui nelieka.

Net ir neempiriniai metodai nėra grynąją prasme aprioriniai, o veikiau teoriniai įrankiai, kurie nelaikomi epistemologiškai pakankamais teiginiais apie socialinius reiškinius pagrįsti. Žaidimų ar racionalaus pasirinkimo teorijos yra veikiau analitiniai įrankiai, kurie vertinami pagal jų prognozavimo naudą, tačiau savaime nėra laikomi realybės atspindžiu⁵. Hermeneutiniai ar konstruktyvistiniai metodai dažnai pristatomi kaip antipozityvistiniai, tačiau jų pagrindas vis tiek lieka aposteriorinis – išvedamas iš socialinės praktikos stebėjimo ir interpretacijos.

Verta pažymėti, kad empirizmu grįstų epistemologinių tradicijų įsigalėjimas socialiniuose moksluose lemia schizmą – arba žmogaus elgesį įmanoma paaiškinti, nes jis determinuotas jutiminės aplinkos, arba laikome jį laisvu, taigi nepaaiškinamu socialinių mokslų ribose. „Empirizmo iškėlimas reiškia kitos žmogaus prigimties pusės neigimą keliant klausimus apie socialinius veiksmus.“⁶ Be to, pozityvistinis po-

³ Gary King, Robert O. Keohane ir Sidney Verba, *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research* (Princeton, NJ: Princeton University Press., 1994).

⁴ D. Yanow ir P. Schwartz-Shea, *Interpretation and Method: Empirical Research Methods and the Interpretive Turn*, 2nd ed. (New York: Routledge, 2014).

⁵ Aut. past. Pozityvistinę epistemologiją ekonomikos moksle dar labiau įtvirtino 1953 m. pasirodžiusi Čikagos ekonomikos mokyklos atstovo Miltono Friedmano straipsnių rinktinė „Essays in Positive Economics“, kurioje ginama nuostata, kad pagrindinis (pozityviojo) mokslo tikslas nėra remtis „realistiškomis“ prielaidomis, hipotezės tiesiog turi sudaryti sąlygas moksliniam prognozavimui.

⁶ Susan Stedman Jones, „Kantian Philosophy and Sociological Methodology“, *Sociology* 14 (1), (1980): 99–111.

žiūris susiduria su esmine problema: atmesdamas tariamą metafizikos spekuliatyvumą, jis pats remiasi filosofiniais, abstraktaus pobūdžio argumentais, kurie negali būti empiriškai patvirtinti⁷. Nors pozityvistai atmets visas neempirinės analizės formas kaip nemoksliškas, tokio pobūdžio epistemologija neišvengiamai turi daryti nehipotetinio pobūdžio, taigi paremtą grynųjų protu, prielaidą⁸. T. y. teiginys „realybę atspindintys teiginiai yra tik empiriniai“ negali būti patvirtintas *a posteriori*, nes pretenduoja į universalumą ir metafizinės tiesos konstatavimą, vadinasi, reikalauja apriorinio pagrindimo. Nepaisant šio prieštaravimo, pozityvizmu grįsta sociologija tapo reikšmingu poslinkiu link empirinių metodų įsigalėjimo socialiniuose moksluose.

1.2. *Prakseologija – atsakas pozityvizmui*

Bene sistematiškiausią *a priori* dedukcinio samprotavimo integravimą į socialinius mokslus pateikė austrų ekonomikos mokyklos atstovas Ludwigas von Misesas⁹. Išsamiausia šio apriorinio socialinių mokslų metodo taikymą ekonomikos srityje jis pristatė savo *magnum opus* „Žmogaus veikla“ (angl. *Human Action*, 1949), o sistematiškai patį metodą pagrindė paskutinėje savo knygoje *Ultimate Foundations of Economic Science* (1962). Nors prakseologinis metodas daugiausia išplėtotas ekonomikoje, pats Misesas neatmetė galimybes, kad šis metodas galėtų būti naudojamas kitiems socialiniams reiškiniams pažinti¹⁰.

⁷ Hans-Hermann Hoppe, *Economics and Ethics of Private Property* (Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1993), 365.

⁸ Hans-Hermann Hoppe, „In Defense of Extreme Rationalism: Thoughts on Donald McCloskey's *The Rhetoric of Economics*“, *The Review of Austrian Economics* 3.

⁹ Tiesa, svarbu paminėti, kad ne visi austrų ekonomikos mokyklos atstovai vadovavosi metodologiniu apriorizmu. Pavyzdžiui, 1974 m. Nobelio ekonomikos premijos laureatas Friedrichas A. von Hayekas kritikavo racionalistinę epistemologiją kaip pernelyg pasitikinčią žmogaus žinojimo galimybėmis. Jis akcentavo žinių ribotumą rinkos procese, pabrėždamas, kad ekonomikos dalyviai privalo mokytis iš savo klaidų, todėl sprendimai negali būti laikomi priimamais *a priori*. Hayeko metodologiją galima laikyti artimesne neo-klasikinei, nei „austriškai“, nors jo išvados artimesnės Misesui ir kitiems austrų mokyklos atstovams.

¹⁰ Jörg Guido Hülsmann, įvadas į trečiąją leidimą, kn. *Epistemological Problems of Economics*, 3-iasis leid., aut. Ludwig von Mises (Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 2003), X.

Konkrečiai politikos moksluose austrų ekonomikos mokyklos idėjos nagrinėtos gilinantis į jų normatyvines išvadas ir ideologines implikacijas (pvz., valstybės ribų klausimą ir kritiką), o ne metodologiją¹¹. Kai kurios filosofinės kryptys, ypač vadinamoji Pitsburgo filosofijos mokykla (kuriai didelę įtaką padarė būtent Kantas), teigia, kad socialiniai mokslai remiasi normatyvine logika¹². Tačiau šis *a priori* pobūdis nėra prakseologinis, o veikiau conceptualiai analitinis. Ši kryptis gina poziciją, kad žmogaus veiklą studijuojančios mokslo disciplinos pirmiausia yra normatyvinės, o ne pozityvinės. Normatyvumas čia suprantamas kaip socialinių reiškinių nagrinėjimas analizuojant, kaip priimami sprendimai dėl to, kas „turėtų būti“, o ne kas „yra“.

Prakseologijos galimybių įvertinimas dar svarbesnis Lietuvos auditorijai, kur kritinis žvilgsnis į empirinių metodų galimybes socialiniuose moksluose nėra dažnas. Mąstytojas, plėtojęs Austrų ekonomikos mokyklos idėjas Lietuvoje, yra Algirdas Degutis, bet jo knygoje „Individualizmas ir visuomeninė tvarka“ (1998) daugiau dėmesio taip pat skiriama ne epistemologijai, o politinei filosofijai bei ekonomikai. Pastaraisiais metais Lietuvoje taip pat pasirodė Remigijaus Čiegio dviejų dalių monografija „Austrų ekonomikos mokykla ir jos poveikis ekonominės minties raidai“ (2023), kurioje itin išsamiai aprašyta šios mokyklos svarba ir poveikis ekonomikos idėjų istorijai. Tačiau metodologinės diskusijos knygoje irgi lieka antrame plane.

Vienas ryškiausių šiuolaikinių mąstytojų, vertinančių prakseologinio metodo taikymo galimybes būtent politikos moksluose, yra Matei'us Apăvăloaei'us¹³. Remdamasis sociologo Franzo Oppenheimerio ekonominių ir politinių priemonių dichotomija, jis politiką apibrėžia kaip sritį, kurioje analizuojami prievartiniai veiksmai, skirti išgauti išteklius, siekiant nustatyti būtinus šių tikslų žmonių

¹¹ J. Mikael Olsson, *Austrian Economics as Political Philosophy* (Stockholm university, 2015).

¹² C. Lopez ir M. Esfeld, *The Social Sciences and the A Priori*, 2005.

¹³ Matei Alexandru Apăvăloaei, „An Outline of a Praxeological Theory of Politics“, *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 2015.

veiksmų pasekmes, o ne remiantis vien istorinių įvykių aprašymu. Vis dėlto Apāvāloaei'aus straipsnis neišlaiko paties prakseologinio metodo siekiamybės išlikti vertybiškai neutraliu (vok. *wertfreiheit*) mokslu. Todėl mano straipsnyje dėmesys bus skiriamas ne tik *a priori* samprotavimui socialiniuose moksluose, bet ir politikos bei valstybės apibrėžimo apmąstymui, įvertinant, ką neutralus terminas, pasiūtelkus prakseologinį metodą, galėtų pasiūlyti politikos mokslui.

2.1. Žmogaus veiklos nagrinėjimas istoriniu ir filosofiniu aspektais

Verta pradėti nuo klausimo, kuo skiriasi pats fizikinių ir socialinių mokslų tyrimų objektas. Galimi du požiūriai. Metodologinį monizmą galima apibrėžti kaip idėją, kad tie patys metodai, kurie taikomi fizikiniuose moksluose, gali būti be modifikacijų pritaikyti ir žmogaus veiklai nagrinėti. Pagrindinė (materialinio) monizmo idėja: mintys ir valia galiausiai gali būti redukuojami iki fiziologinių ir cheminių procesų, vykstančių smegenyse. Tačiau tai taip pat tėra metafizinis postulatas, kurį šio metodo šalininkai patys atmetę¹⁴. Metodologinis dualizmas, priešingai, postuluoja, kad siekiant suprasti žmogaus veikimo principus tie patys metodai, kaip nagrinėjant fizikinius reiškinius, – netinka¹⁵. Gamtos moksluose stebėtojas yra atsietas nuo tyrinėjamo reiškinio, kuris pasižymi kitokiomis savybėmis, negu pats jį siekiantis suprasti subjektas. O socialiniuose moksluose mokslininkas (subjektas) pats yra visuomenės dalis – veikiantis žmogus, pasižymintis tokiais pačiomis savybėmis kaip ir jo tiriami objektai – kiti veikiantys žmonės¹⁶. Todėl, kaip pabrėžia Misesas, fizikiniai

¹⁴ Ludwig von Mises, *Human Action* (Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1998), 17.

¹⁵ Hans-Hermann Hoppe, *Economics and Ethics of Private Property* (Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1993).

¹⁶ Pats Misesas vartojo vokiečių kalboje paplitusį terminą *Geisteswissenschaften*, kuris lietuvių kalboje artimiausias humanitarinių mokslų terminui. Tiesa, jis pažymi, kad šis mokslas turi stiprią istorinę konotaciją, todėl anglų kalboje jis apsistojo prie žmogaus veiklos mokslų (*sciences of human action*) termino.

ir socialiniai mokslai gali remtis skirtingomis samprotavimo formomis. Pirmieji – hipotezių kėlimu ir jų testavimu eksperimentų metu, taigi – paremti indukcija. Skirtumas, kad priežastiniai faktai eksperimento metu socialiniuose moksluose dėl paties stebėtojo buvimo tyrimo objekto dalimi negali būti nagrinėjami izoliuotai.

Nėra jokių priemonių plėtoti *a posteriori* žmogaus elgesio ir socialinių įvykių teoriją. Istorija negali nei įrodyti, nei paneigti jokio bendrojo teiginio taip, kaip gamtos mokslai priima arba atmeta hipotezę remdamiesi laboratoriniais eksperimentais. Neįmanoma nei eksperimentiškai patvirtinti, nei eksperimentiškai paneigti bendrojo teiginio.¹⁷

Todėl hipotezių nagrinėjimas tampa problemiškas. Vis dėlto socialinių mokslų tyrinėjimus galima pradėti nuo nehipotetinių aksiomų, kurios jau žinomos prieš pradedant tyrimą. Misesas papildė prakseologinę apriorizmo sampratą akcentuodamas, kad yra teiginių, kurių teisingumu galima įsitikinti nepriklausomai nuo empirinio stebėjimo ar išgyventos patirties:

Jei sąvoką ar teiginį laikome aprioriniu, norime pasakyti: pirma, kad teiginio neigimas yra neįsivaizduojamas žmogaus protui ir jam atrodo kaip nesąmonė; antra, kad ši apriorinė sąvoka ar teiginys būtinai yra numanomas mūsų mentaliniame požiūryje į visas atitinkamas problemas, t. y. mūsų mąstyme ir veiksmuose, susijusiuose su šiomis problemomis.¹⁸

Tęsdamas šią mintį, Hansas-Hermannas Hoppe'ė pateikia hipotezinių ir nehipotetinių teiginių skirtį, panašią į Gottfriedo W. Leibnizo proto ir fakto teiginių takoskyrą¹⁹. Formuojant hipotetiniais teiginiais paremtą samprotavimą būtinas nuolatinis empirinis testavimas, nes jie logiškai yra įmanomi tiek pat, kiek jiems priešingi. Todėl jų teisin-

¹⁷ Ludwig von Mises, *The Ultimate Foundation of Economic Science* (Princeton, New Jersey, 1962), 40.

¹⁸ Ibid., 21.

¹⁹ G. W. Leibniz, *New Essays on Human Understanding*, ed. Peter Remnant ir Jonathan Bennett (Cambridge: Cambridge University Press., 1996), 58.

Aut. past. Leibnizas savo darbuose vartojo terminą *a priori*, išskirdamas būtinąsias tiesas, kaip logines ir matematines tiesas, kurios kyla iš grynojo proto, ir atsitiktines faktines tiesas, kurios kyla iš patyrimo ir reikalauja juslinio įrodymo.

gumu neįmanoma įsitikinti vien pasitelkus grynąjį protą²⁰. Vis dėlto yra teiginių, apie kurių teisingumą galima žinoti ir be empirinio testavimo. Nehipotetinius teiginius galima nagrinėti remiantis grynuoju protu, nes šiems teiginiams priešingo teiginio suformulavimas neišvengiamai vestų prie loginio prieštaravimo²¹. Tokiam samprotavimui galima pasitelkti griežtai teisingas prielaidas – aksiomas – savaime suprantamas tiesas, kurias bandant paneigti, neišvengiamai būtų susiduriama su prieštaravimu. Pavyzdžiui: „Neįmanoma argumentuoti, kad neįmanoma argumentuoti.“²² Šio teiginio neįmanoma paneigti nepatenkant į praktinės kontradikcijos situaciją. Taigi tam, kad teiginys *a priori* būtų laikomas teisingu, jis turi būti įrodomas be nuorodos į konkretų patyrimą²³.

Atskyrus gamtos ir socialinius mokslus, verta panagrinėti kitą Miseso pateiktą kategorizaciją. Žmogaus veiklą nagrinėjančius mokslus jis toliau skaido į dvi šakas: prakseologiją ir istoriją²⁴. Prakseologija tiria pačią veiksmo logiką. O istoriniai mokslai žinių plėtojimą grindžia praeities įvykių nagrinėjimu, aprašydami žmogaus veiklos ir patirties visumą. Taigi remiasi faktiniu žmogaus veiklos turiniu. Ryškiausi to pavyzdžiai yra aprašomoji (deskriptyvinė) sociologija, ekonometrija ir pan. Šios sritys remiasi statistikos analize – nagri-

²⁰ Hans-Hermann Hoppe, „In Defense of Extreme Rationalism: Thoughts on Donald McCloskey's The Rhetoric of Economics“, *The Review of Austrian Economics* 3. Pavyzdžiui, teiginys „vaikai labiau mėgsta ledus, o ne šokoladą“, yra tiek pat įmanomas, kiek jam logiškai priešingas – „vaikai labiau mėgsta šokoladą, o ne ledus“. Todėl siekiant įsitikinti teiginio pagrįstumu, reikia empirinio eksperimento.

²¹ Pavyzdžiui, „euklidinėje geometrijoje tiesė yra trumpiausias atstumas tarp dviejų taškų“ arba „pagal klasikinę mechaniką materialus daiktas vienu metu dviejose vietose negali būti“. Šiuos teiginius, priešingai negu hipotetinius, pakeitę jiems prieštaraujančiais „euklidinėje geometrijoje tiesė yra ilgiausias atstumas tarp dviejų taškų“ arba „pagal klasikinę mechaniką materialus daiktas gali būti dviejose vietose vienu metu“ – neišvengiamai susidurtume su loginiu prieštaravimu.

²² Hans-Hermann Hoppe, „In Defense of Extreme Rationalism: Thoughts on Donald McCloskey's The Rhetoric of Economics“, *The Review of Austrian Economics* 3.

²³ Peter J. Boettke ir Peter T. Leeson, „Was Mises Right? Philosophical Progress and the Methodology of Economic Science“, Mercatus Center, George Mason University, Working Paper 24.

²⁴ Ludwig von Mises, *Human Action* (Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1998), 30.

nėja žmonių veiklos praeitį. Gamtos mokslai taip pat remiasi praeities įvykių – atliktų eksperimentų analize²⁵. Tačiau visi šie metodai nepateikia jokio būdo nagrinėti bendrus žmogaus veiklos principus, dėsnius ar taisykles:

Istorija negali išmokyti mūsų jokios bendros taisyklės, principo ar dėsio. Nėra jokio būdo iš istorinės patirties *a posteriori* išvesti bet kokias teorijas ar teoremas apie žmonių elgesį ir politiką. Istorijos duomenys būtų ne kas kita, kaip gremėzdiškas nesusijusių įvykių rinkinys, painia, jei jų nebūtų galima išaiškinti, sutvarkyti ir interpretuoti remiantis sistemingomis prakseologinėmis žiniomis.²⁶

Ši kategorizacija sutampa su racionalizmo filosofo Christiano Wolffo pateikta istorinių-filosofinių mokslų perskyra²⁷. Jis išskiria tris fundamentalias sritis: istoriją – kuri nagrinėja tai, kas jau atsitiko remiantis indukcija ir patirtimi; matematiką – kuri nagrinėja kiekybę; filosofiją, kuri siekia suprasti dalykų, kurie atsitiko (arba galėjo apskritai atsitikti) priežastis. Mokslą apibrėždamas kaip gebėjimą pademonstruoti teiginius (daryti išvadas pagal teisingą seką) remiantis patikimais (logiškais) principais, jis akcentuoja, kad istorinės žinios suteikia pamatą filosofiniam žinojimui, todėl neturėtų būti ignoruojamas. Vis dėlto, nors vaidina svarbų vaidmenį filosofiniuose apmąstymuose, empirinis (istorinis) žinojimas suteikia tik kontekstą, o ne pagrindimą. Pavyzdžiui, filosofijos istoriją išmanantis mokslininkas gali paaiškinti, ką yra pasakę kiti mąstytojai, tačiau jis pats vien dėl to dar neturės savybių, kurios jam leistų įvertinti šių praeities teiginių teisingumą²⁸. O filosofija aiškina, kodėl kažkas, kas įvyko, apskritai galėjo įvykti – pagrindžia racionalią įvykio struktūrą. Kažkas įmanoma, jeigu yra nuoseklu, – pirmiausia atitinka neprieštaravimo principą. Tačiau tai, kas iš tiesų tapo faktu, taip pat turėjo turėti pakankamą priežastį. Galiausiai, kaip pažymi Wolffas, dalykus, kuriuos

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid., 41.

²⁷ Christian Wolff, *Preliminary Discourse on Philosophy in General* (The Bobbs-Merrill company, Inc. New York, 1963), 3.

²⁸ Ibid., 30.

išmanome filosofiskai, galime sėkmingiau pritaikyti žmogaus problemų sprendimui, negu tik tuos, kuriuos išmanome vien istoriskai.

2.2. Kantiškosios prakseologijos ištakos – a priori samprotavimo svarba

Misesas apibrėžė prakseologiją kaip *a priori* mokslą, skiriantį dėmesį žmogaus veiklos „kaip tokios“ nagrinėjimui, nepriklausomai nuo pavienių, aplinkos ar atsitiktinių konkretaus veiksmo faktorių. Prakseologinis žmogaus veiklos „pažinimas yra grynai formalus ir bendro pobūdžio, neatsižvelgiant į materialųjį turinį ir konkrečius konkretaus atvejo bruožus. Juo siekiama žinių, galiojančių visais atvejais, kai sąlygos tiksliai atitinka tas, kurios numatytos jo prielaidose ir išvadose. Jo teiginiai ir pasiūlymai nėra kilę iš patirties. Jie, kaip ir logikos bei matematikos teiginiai, yra aprioriniai“²⁹. Apriorinį pažinimo šaltinį išsamiai nagrinėjo racionalizmo filosofijos atstovai. Racionalizmą galima apibrėžti kaip epistemologinę poziciją, laikančią žmogaus protą galinčiu ir gebančiu suprasti aukščiausius ir svarbiausius pažinimo principus. Kantiškoji kritinė filosofija svarbi tuo, kad suvienijo racionalistinę ir empiristinę filosofijas, atmesdama abiejų jų kraštutines „grynąsias“ formas³⁰. Tai Kantas pasiekė pademonstruodamas, kaip įmanomas *a priori* sintetinis samprotavimas, atmesdamas tiek racionalistinę „dogmatizmą“, tiek empiristinę skepticizmą³¹. Tai padarė įtakos ir Miseso metodologinėms įžvalgoms: „Kantas, Hume'o pažadintas iš „dogmatiško snaudulio“, pastatė racionalistinę doktriną ant naujo pagrindo. Jis mokė, kad patirtis suteikia tik žaliavą, iš kurios protas formuoja tai, kas vadinama žiniomis. Visas žinias sąlygoja kategorijos, kurios yra ankstesnės už bet kokius patirties duomenis tiek laike, tiek logikoje. Kategorijos yra apiori-

²⁹ Ludwig von Mises, *Human Action* (Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1998), 32.

³⁰ Peter J. Boettke ir Peter T. Leeson, „Was Mises Right? Philosophical Progress and the Methodology of Economic Science“, Mercatus Center, George Mason University, Working Paper 24.

³¹ Susan Stedman Jones, „Kantian Philosophy and Sociological Methodology“, *Sociology* 14 (1), (1980): 99–111.

nės; tai yra individo psichinė įranga, leidžianti jam mąstyti ir – pridurkime – veikti.“³² *Grynojo proto kritikoje* keliamas svarbiausias klausimas – kiek toli žmogaus pažinimą gali plėtoti protas, ką protas gali pažinti ir kokia forma. Kanto atsakymas – tinkamas intelektualinių sąvokų vartojimas atveria galimybes ir mąstymo rėmus empirinių reiškinių nagrinėjimui. Taigi kantiškoji filosofija, viena vertus, buvo nukreipta būtent į paties grynojo proto, o ne jutiminės patirties galimybių kritiką. Antra vertus, ji atmetė ir *tabula rasa* idėją – empirinio pasaulio apskritai nebūtų įmanoma stebėti be *a priori* sąvokų³³. Taip Kantas išplėtojo atskirą pažinimo grupę, kuri suvokiama aprioriškai, bet leidžia „importuoti“ žinias apie realų pasaulį. Taigi, įprasminti patirtį. Panagrinėkime, kaip jis priėjo prie šios išvados.

Pirmiausia pagal subjekto ir predikato santykį Kantas teiginius skirsto į analitinius ir sintetinius:

Visuose sprendiniuose, kuriais mąstomas subjekto ir predikato santykis (aš turiu galvoje tik teigiamuosius sprendinius, nes paskui lengva šitai pritaikyti neigiamiesiems sprendiniams), šis santykis gali būti dvejopas. Arba predikatas B priklauso subjektui A kaip kažkas, kas (paslėpta forma) glūdi šioje sąvokoje A, arba B visai yra už sąvokos A, nors su ja ir susijęs. Pirmuoju atveju aš sprendinį vadinu analitiniu, antruoju – sintetiniu.³⁴

Analitiniai teiginiai yra tokie, kurių predikato sąvoka yra įtraukta į subjekto sąvoką. Tokie teiginiai nepateikia jokio naujo pažinimo galimybių³⁵. Sintetiniai teiginiai yra tokie, kurių predikato sąvoka

³² Ludwig von Mises, *The Ultimate Foundation of Economic Science* (Princeton, New Jersey, 1962), 12.

³³ Peter J. Boettke ir Peter T. Leeson, „Was Mises Right? Philosophical Progress and the Methodology of Economic Science“, Mercatus Center, George Mason University, Working Paper 24.

³⁴ Immanuelis Kantas, *Grynojo proto kritika* (Vilnius: Margi raštai, 2013), 50.

³⁵ Pavyzdžiui, teiginys „kvadratas yra keturkampis“ yra analitinis, nes predikatas (keturkampis) įeina ir į paties subjekto (kvadratas) apibrėžimą. Kitaip tariant, mąstydami apie kvadratą mes jau mąstome ir apie keturkampį. Tai reiškia, kad argumento predikatui apibūdinti reikalingas subjekto konceptas. Todėl teiginio subjekto prasmė kartu yra ir paties teiginio reikšmė.

nėra įtraukta į subjekto sąvoką, tačiau yra su juo susijusi ir praplečia mūsų žinias apie subjektą³⁶. Tokie teiginiai sujungia subjekto ir predikato sąvokas, įtraukdami papildomą informaciją, kuri nėra iš anksto užkoduoata subjekto apibrėžime. Jeigu siekiama plėtoti pažinimą, būtinos sintetiniai samprotavimais grįstos išvados.

Pagal antrąją skirtį vertinama, kas yra samprotavimo pagrindimo šaltinis: „Kyla klausimas <...>: ar egzistuoja toks nuo patyrimo ir netgi nuo visų juslinių įspūdžių nepriklausomas pažinimas? Tokios žinios vadinamos apriorinėmis ir jos skiriamos nuo empirinių žinių, kurių šaltinis yra aposteriorinis – būtent patyrimas.“³⁷ Taigi pirmuoju atveju patvirtinimo šaltinis yra grynasis protas, antruoju – juslinė patirtis. Teiginiai yra *a priori* pobūdžio, jeigu jų teisingumą arba klaidingumą galima nustatyti be empirinio stebėjimo ar patirties³⁸. Nors tokius teiginius galima bandyti patikrinti empiriniu būdu, tai neturi įtakos jų teisingumui arba klaidingumui loginiu požiūriu. Teiginiai yra *a posteriori* pobūdžio, jeigu jų teisingumu arba klaidingumu galima įsitikinti tik pasitelkus patyrimą. Tai reiškia, kad jų neįmanoma įvertinti vien gynyuoju protu, o yra būtinas empirinis stebėjimas³⁹. Epistemologijoje iki Kanto sukeltos „kopernikiškosios revoliucijos“ metafizikoje buvo įsitvirtinusi nuostata, kad aprioriniai teiginiai gali būti tik analitiniai, taigi neplėtojantys jokio naujo pažinimo, o sintetiniai – tik aposterioriniai. Todėl manyta, kad siekiant praplėsti žinias, būtina remtis jusline patirtimi, o ne tik gynyuoju protu. Kantas, nors nekvėstionavo empirikos būtinybės, pateikė trečiąjį kelią – pademonstravo, kad įmanomi *a priori* sintetiniai teiginiai. Taigi nepriklausomi nuo patyrimo, bet praplečiantys žmogaus žinojimą. Šie

³⁶ Pavyzdžiui, teiginys „kvadratas yra geltonas“ yra sintetinis teiginys, nes jo predikatas (geltonas) turi naują informaciją – spalvą, kuri neįeina į subjekto (kvadratas) sąvoką. Taigi šiuo teiginiu apie subjektą suteikiama nauja informacija, kuri neapima vien jo paties sąvokos reikšmės.

³⁷ Ibid., 44.

³⁸ Pavyzdžiui, teiginys „ $5 + 7 = 12$ “ yra *a priori* teisingas, nes jo teisingumą galime žinoti be jokios tiesioginės juslinės patirties. Tai yra gynyjo proto teiginys.

³⁹ Pavyzdžiui, teiginio „žolė yra žalia“ teisingumu galime būti tikri tik tuo atveju, jeigu turime galimybę pamatyti žolės spalvą. Taigi tai yra ne gynyjo proto, o empirinis teiginys.

teiginiai nėra tiesiogiai išvesti iš patirties, tačiau jie yra būtini tam, kad patys patyrimai būtų įmanomi.

Kantas argumentavo, kad tokie teiginiai kaip aritmetikos ir geometrijos principai yra sintetiniai *a priori*. Pavyzdžiui, teiginys „euklidinėje geometrijoje tiesė yra trumpiausia linija tarp dviejų taškų“ nėra analitinis, nes predikatas „trumpiausia linija“ nėra tiesiogiai įtrauktas į paties subjekto – tiesės – apibrėžimą⁴⁰. Tačiau, pažymėję Kantas, mes galime būti tikri šiuo teiginiu, nes jis kyla iš mūsų *a priori* intuicijų apie erdvę ir laiką, kurios struktūroja mūsų patirtį. Taigi Kanto transcendentalinė filosofija yra grįsta tiesų, kurių apskritai neįmanoma gauti per patyrimą, analize. Kantas išplėtoja atskirą pažinimo grupę, kuri suvokiama pirmiau patyrimo, ir būtent tai leidžia importuoti žinias apie realų pasaulį. „Vienumas, kurį įsisąmoninu savo perspektyvoje, yra ne iš patyrimo išvesta išvada, o patyrimo prielaida. Jos pagrindas „peržengia“ viską, ką galėtų nusakyti patyrimas. Kaip kartais rašo Kantas, sąmonės pirmumas „eina pirmiau“ visų stebėjimo duomenų.“⁴¹ *A priori* Kantui yra tai, kas būtina patyrimui, o ne įmanoma žinoti nepaisant patyrimo. „Priešingai, nuo „empirinių sąlygų“ atskirtos sąvokos niekada negali būti taikomos transcendentaliai, bet visada taikomos tik empiriškai.“⁴² Nors Kantas neatmetė patirtimi grįstų žinių svarbos, kartu pabrėžė, kad būtini *a priori* principai lemia visą žmogiškąjį suvokimą ir įgalina pačią patirtį. Tai leidžia kvestionuoti ir socialiniuose moksluose paplitusią nuostatą, kad visos žmogaus veiklą nagrinėjančios disciplinos turi remtis vien empirika.

Supratus, kaip Kantas priėjo racionalizmo ir empirizmo suvienijimo, galima išskirti jo filosofijos siūlomas implikacijas socialiniams mokslams. „Kopernikiškoji revoliucija“ metafizikoje leidžia suprasti socialinius reiškinius atmetant griežtai pozityvistinį požiūrį – žmogus yra analizuotinas, nes jis į šį pasaulį ateina su pažinimo kategorio-

⁴⁰ Immanuel Kant, *Prolegomena to Any Future Metaphysics* (Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall, Inc., 1997), 49.

⁴¹ Roger Scruton, *Kantas. Labai trumpas įvadas* (Vilnius: Phi knygos, 2024), 74.

⁴² Ibid.

jomis. „Tik tada, kai atsirado tinkama proto ir patirties sąjunga, tapo įmanomos filosofinės socialinių mokslų prielaidos.“⁴³ Tai reiškia, kad socialiniai mokslai apskritai įmanomi tik pripažinus, jog protas ir patirtis yra susiję (kantiškąja prasme). Tai yra pirmoji esminė sąlyga norint apskritai pradėti nagrinėti socialinius reiškinius.

2.3. Žmogaus veiksmo aksioma – prakseologijos atspirties taškas

Nors kantiškoji epistemologija Misesui padarė reikšmingą įtaką, prakseologinė apriorizmo samprata žengia žingsnį toliau nei Kantas⁴⁴. Kantas apriorizmą laikė įmanomu, nes buvo įsitikinęs, kad egzistuoja grynojo proto kategorijos, kurias žmogus turi dar iki pradėdamas sąveikauti su jusliniu pasauliu. Samprotavimas yra apriorinis tik tiek, kiek jis įmanomas iki susiduriant su empirine patirtimi. Misesas papildė šią mintį akcentuodamas, kad būtent *a priori* kategorijos įgalina patį žmogaus veikimą ir leidžia suprasti veiksmus priešties ir pasekmės ryšyje, įgalina pačią patirtį, kaip žmogaus proto aktą. „Apriorinės kategorijos yra dovana, leidžianti žmogui pasiekti visa, kas būdinga žmogiškumui, ir skirianti jį nuo visų kitų būtybių. Šių kategorijų analizė yra žmogaus būklės, žmogaus vaidmens visoje analizė. Tai yra jėga, leidžianti žmogui kurti ir gaminti visa, kas vadinama civilizacija.“⁴⁵ Kritikai gali sakyti, kad bet kuriam teiginiui įmanoma priskirti aprioristinę aksiomos statusą, o tada išvesti bet kokią teoriją. Tačiau svarbu pažymėti, kad *a priori* samprotavimas metodologiškai yra neutralus – teiginiai tampa logiškai teisingi arba klaidingi nepriklausomai nuo normatyvinio jų vertinimo. Aksiomų pasirinkti neįmanoma – jos mums yra priskiriamos pačios realybės,

⁴³ Susan Stedman Jones, „Kantian Philosophy and Sociological Methodology“, *Sociology* 14 (1), (1980): 99–111.

⁴⁴ Peter J. Boettke ir Peter T. Leeson, „Was Mises Right? Philosophical Progress and the Methodology of Economic Science“, Mercatus Center, George Mason University, Working Paper 24.

⁴⁵ Ludwig von Mises, *The Ultimate Foundation of Economic Science* (Princeton, New Jersey, 1962), 14.

kurioje gyvename. Mokslininkas tik atsirenka tinkamas aksiomas konkrečiam reiškiniui paaiškinti, o ne jas konstruoja:

Prakseologijos atspirties taškas yra ne aksiomų pasirinkimas ir sprendimas dėl metodologinių procedūrų, o paties veikimo esmės apmąstymas. Nėra veiksmo, kuriame prakseologinės kategorijos nepasireikštų visiškai ir tobulai. Nėra įsivaizduojamo veiksmo, kuriame nebūtų galima aiškiai ir tiksliai atskirti priemonių ir tikslų arba sąnaudų ir pajamų.⁴⁶

Teiginys „žmogus veikia“ gali būti laikomas *a priori* teisingu, nes, viena vertus, pasako tiesą apie realų pasaulį, tačiau jo teisingumas gali būti patvirtinamas nereferuojant į konkrečią patirtį ar empirinį įrodymą – bandymas paneigti „žmogaus veiksmo“ aksiomą – pareiškimas, kad „žmonės negali veikti“, savaime yra veiksmas – siekis paneigti aksiomą, todėl tai prieštarautų paties teiginio reikšmei⁴⁷. Veiksmas reiškia, kad kita būseną yra labiau pageidautina negu dabartinė – tai suponuoja tikslo turėjimą: „Žmogaus veiksmas yra tikslingas elgesys. Arba galime sakyti: veiksmas yra valios įgyvendinimas ir transformavimas į agentiškumą, prasmingas ego atsakas į dirgiklius ir aplinkos sąlygas, siekiant tikslų, sąmoningas žmogaus prisitaikymas prie visatos būsenos, kuri lemia jo gyvenimą.“⁴⁸ Paimkime vieną iš Miseso veiksmo kategorijų – priežastingumą – idėją, kad kiekviena pasekmė turi priežastį⁴⁹. Tai galima logiškai numanyti pačioje žmogaus veiksmo aksiomoje – atlikdamas veiksmą, individas tikisi, kad jo veiksmas (priežastis) turės pasekmę (priartėjimą prie pageidaujamos būsenos), kuri priešingu atveju (neatlikus veiksmo) neįvyktų.

⁴⁶ Ludwig von Mises, *Human Action* (Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1998), 39.

⁴⁷ Hans-Hermann Hoppe, „In Defense of Extreme Rationalism: Thoughts on Donald McCloskey's The Rhetoric of Economics“, *The Review of Austrian Economics* 3.

⁴⁸ Ludwig von Mises, *Human Action* (Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1998), 11.

⁴⁹ Peter J. Boettke ir Peter T. Leeson, „Was Mises Right? Philosophical Progress and the Methodology of Economic Science“, Mercatus Center, George Mason University, Working Paper 24.

Aut. past. Miseso prakseologiniuose pagrinduose galima išskirti šešias veiksmo kategorijas: 1) laikinumo; 2) priežastingumo; 3) neužtikrintumo; 4) nepasitenkinimo; 5) įsivaizduojamos pageidaujamos padėties; 6) lūkesčių priemonėms.

Veikiantis žmogus trokšta pakeisti mažiau patenkinamą padėtį į labiau patenkinamą. Jo protas įsivaizduoja jam labiau tinkančias sąlygas, o veiksmu siekiama sukurti šią norimą būseną. Žmogų veikti visada skatina tam tikras nepasitenkinimas (*uneasiness*). Žmogus, visiškai patenkintas savo padėtimi, neturėtų jokios paskatos keisti dalykų. Jis neturėtų nei norų, nei troškimų; jis būtų visiškai laimingas. Jis neveiktų; jis tiesiog gyventų laisvas nuo rūpesčių.⁵⁰

Tai reiškia, kad protas gali suvokti patyrimus kaip laike susijusių įvykių tinklą. Tik žmogus, kuris mato pasaulį priežastiniuose ryšiuose, yra tinkamas veikti: „Kai žmogus nemato jokio priežastinio ryšio, jis negali veikti. Šis teiginys neatšaukiamas. Net ir žinodamas esamą priežastinį ryšį, žmogus negali veikti, jei negali paveikti priežasties.“⁵¹ Todėl empirika yra nagrinėjama tikslų kontekste – mes negalime turėti patirties be tikslo. Žvelgiant vien aposterioriškai, taritime, vien į istorinius duomenis ar statistiką, bet neturint priežastinumo sąvokos, geriausiu atveju būtų pastebimos tik padrikų įvykių nuotrupos, kurių be sisteminio susiejimo niekaip nebūtų įmanoma interpretuoti.

Remdamiesi gynyvoju protu, galime *a priori* paaiškinti kitų žmonių elgesio dėsnius, nes žmogaus protas yra socialinių reiškinių priežastis, jų sukėlėjas (nors ir nesuponuojami konkrečių tų žmonių tikslai). Tačiau tai nereiškia, kad prakseologinis metodas leidžia tapti „visažiniu“ – socialinius reiškinius nagrinėjantis mokslininkas turi nuspręsti, kurį mokslą ir jo dėsnius pritaikyti paaiškinimui, ir dar svarbiau, kurios iš priežasčių aiškinant arba bandant numatyti įvykius bus esminės⁵². Vis dėlto patys mokslo procesai: kalba, stebėjimas, priežastingumas – išvestini iš veiksmo aksiomos. O tai reiškia, kad visi empiriniai mokslai neišvengiamai remiasi aprioristiniu elementu⁵³. *A priori* dedukcinis samprotavimas nepaaiškina visų socia-

⁵⁰ Ludwig von Mises, *Human Action* (Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1998), 17.

⁵¹ Ibid., 22.

⁵² Murray N. Rothbard, „Praxeology: Reply to Mr. Schuller“, *The American Economic Review* 41 (5), (1951): 943–946.

⁵³ Hans-Hermann Hoppe, „In Defense of Extreme Rationalism: Thoughts on Donald McCloskey's The Rhetoric of Economics“, *The Review of Austrian Economics* 3.

linių reiškinių savaime, bet įgalina jų nagrinėjimą ir tolesnį žinių plėtojimą.

3. *Prakseologijos taikymo galimybės politikos moksluose*

Atskyrus prakseologiją nuo istorinių socialinių mokslų ir paaiškinus šio metodo epistemologinį pagrindą – grynąjį protą, galima pereiti prie klausimo, ar įmanomas *a priori* dedukciniu samprotavimu grįstas politinio žmogaus veikimo nagrinėjimas. Iki šiol politikos mokslai tėra viena iš istorinių žmogaus veiklos mokslų disciplinų. Misesas pabrėžė, kad tai, kas vadinama politikos mokslais, pirmiausia nagrinėja politinių institucijų ir politinių idėjų istoriją, kaip ji pasireiškė ją siekusių pakeisti mąstytojų darbuose⁵⁴. Anot jo, būtent prisirišimas prie gamtamokslių metodų buvo priežastis, kodėl politikos mokslai „stovi vietoje“. Nors prakseologinis metodas labiausiai išplėtotas ir pritaikytas nagrinėjant ekonomiką, tai tėra viena iš žmogaus veiklos sričių. Kaip pažymi Jörgas Guido Hülsmannas, pats Misesas į santykį tarp sociologijos ir ekonomikos žiūrėjo hierarchiškai⁵⁵. Ekonomika tėra platesnės disciplinos, sociologijos, dalis, kuri nagrinėja konkrečius žmogaus veiklos atvejus, pasitelkdama tą pačią metodologiją, kurią galima taikyti visoms prakseologijos sritims. Tiesa, pačią sociologijos sąvoką Misesas taip pat vartojo dviem skirtingomis prasmėmis: tiek aprašomoji, tiek bendroji sociologija priskiriama istorijos sričiai⁵⁶.

Taigi ekonomiką galima vertinti tik kaip vieną iš sričių, kurią galima nagrinėti prakseologiniu metodu. Šioje disciplinoje pasitelkus „žmogaus veiksmo“ aksiomą atrasta ir pritaikyta subjektyvios vertės teorija gali būti naudojama analizuojant visas žmogaus pastan-

⁵⁴ Ludwig von Mises, *The Ultimate Foundation of Economic Science*. Princeton (New Jersey, 1962).

⁵⁵ Jörg Guido Hülsmann, įvadas į trečiąją leidimą, kn. *Epistemological Problems of Economics*, 3-iasis leid., aut. Ludwig von Mises (Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 2003), X.

⁵⁶ Matei Alexandru Apăvăloaei, „An Outline of a Praxeological Theory of Politics“, *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 2015,

gas, nepriklausomai nuo laiko ir erdvės. Taigi ji yra atspirties taškas bendresnei žmogaus veiklos teorijai⁵⁷. Murray'us Rothbardas pateikia prakseologijos sričių skirstymą, kuris atveria galimybę įtraukti ir politikos mokslus:

Prakseologija – bendroji, formali žmogaus veiksmų teorija:

- A. Izoliuoto individo teorija (Kruzo ekonomika).
- B. Savanoriškų tarpasmeninių mainų teorija (katalaktika arba rinkos ekonomika).
 - 1. Barteriu.
 - 2. Su mainų priemone.
 - a. Nevaržoma rinkoje.
 - b. Smurtinio įsikišimo į rinką poveikis.
 - c. Smurtinio rinkos panaikinimo (socializmo) poveikis.
- C. Karo teorija – priešiškas veikimas.
- D. Žaidimų teorija (pvz., von Neumanno ir Morgensterno).
- E. Nežinoma.

Žinoma, A ir B – ekonomika – yra vienintelė visiškai išplėtotą prakseologijos dalis. Kitos yra iš esmės neiširtos sritys⁵⁸.

Nors Rothbardas išskiria tik karo teoriją, Matei'us A. Apăvăloaei'us teigia, kad politika taip pat galėtų būti viena iš prakseologijos subsričių, ir „atrodo, kad tik laiko klausimas, kada prakseologinė metodologinė sistema bus pritaikyta atsižvelgiant į kitas specifines sąlygas“⁵⁹. Jo vertinimu, supratęs šio metodo įžvalgas ir ribotumus politikos mokslų disciplinoje, galima pasiūlyti naujų įžvalgų tyrimuose, kurie daugiausia remiasi pozityvistiniais metodais. Kaip pažymima, nors iki šiol politika nebuvo išskirta kaip savarankiška neistorinė žmogaus veiklos disciplina, Austrijos ekonomikos mokykla per daugelį metų pateikė šiai disciplinai artimų *a priori* logiškai teisingų įžvalgų⁶⁰. Pavyzdžiui, Miseso biurokratijos veikimo analizė gali būti

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Murray N. Rothbard, „Praxeology: Reply to Mr. Schuller“, *The American Economic Review* 41 (5), (1951): 943–946.

⁵⁹ Matei Alexandru Apăvăloaei, „An Outline of a Praxeological Theory of Politics“, *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 2015.

⁶⁰ Ibid.

pravarti tais atvejais, kai kainų sistema yra akivaizdžiai nefunkcionuojanti, todėl išteklių paskirstymas vykdomas remiantis politiniais nurodymais, o ne rinkos mechanizmu. Rothbardo demokratinio balsavimo analizė gali būti dar viena specifinė sritis, pritaikyta konkrečiam politiniam veikimui demokratinėje sistemoje. O štai Hoppe'ė pritaikė laiko pirmenybės dėsnį lygindamas monarchų ir demokratiškai išrinktų politikų orientaciją į trumpojo ir ilgojo laikotarpio perspektyvą, prieidamas prie išvados, kad „privačios nuosavybės“ į valstybę turėjimas paradoksaliai lemia pasirinkimą mažiau prievartinių politinių priemonių, palyginti su demokratine sistema. Nors su šių išvadų loginės struktūros nuoseklumu galima ginčytis, tai yra iliustracijos, kad pavienių bandymų nagrinėti politinio veikimo aspektus pasitelkus prakseologinį metodą – būta.

3.1. Prakseologinė politikos mokslo samprata

Prakseologinio metodo šalininkai politiką apibrėžia kaip discipliną, tyrinėjančią konkrečios žmonių sąveikos formos logiką, kai vienas individas gyvena iš kito pastangų, išgaudamas, ekstrahuodamas (*extracting*) išteklius. „Politika analizuoja prievartos logiką, kylančią iš agresoriaus (bandito ar valstybės) ir aukos sąveikos. Skirtingai nuo karo logikos, kuri apima bent dviejų šalių (priešininkų), aktyviai prieštaraujančių viena kitai ir teleologiškai orientuotų į pergalę, sąveiką, politiką (*politics*) domina vieno individo, gyvenančio iš kito pastangų, logika.“⁶¹ Pažymima, kad karo atveju veikėjai dalyvauja strateginiame mąstyme racionalizuodami savo ir numatydami priešininko veiksmus ir atitinkamai paskirstydami savo išteklius. Kita vertus, politika tik agresorių laiko aktyviu dalyviu to, kas susiję su jėgos panaudojimu ar grasinimu. Jo tikslas – išgauti išteklius, kartu sumažinant nepritario ir pasipriešinimo šiems veiksmams kainą.

Mano teigimu, būtent nešališko (vertybiškai neutralaus) politikos apibrėžimo trūkumas iki šiol trukdė prakseologinį metodą plėtoti po-

⁶¹ Ibid.

litikos moksluose. Politikos, kaip išteklių nusavinimo logikos, apibrėžimas, pirma, ideologiškai artimas vienai konkrečiai (libertarinei arba anarchokapitalistinei) pažiūrų sistemai (tai nėra pačios išvados kritika, o pastaba, kad toks apibrėžimas neleidžia pradėti analizės atsispiriant nuo vertybiškai neutralaus taško). Antra, toks apibrėžimas yra kategorijos klaida, nes ne kiekvienas prievartos veiksmas nusavinant išteklius savaime yra politinis veikimas (nors kartais tai ir pasiekama per valstybės institucijas). Trečia, toks apibrėžimas neleidžia kvestionuoti pačios valdžios tikslo, užduodant klausimą, kodėl, pradedant nuo tikslingo žmogaus veikimo aksiomos, valstybė apskritai buvo sukurta.

Artimą Austrų mokyklai, tačiau nešališkesnį valstybės apibrėžimą savo paskaitoje „Politika kaip pašaukimas“ pateikia Maxas Weberis (kuris buvo gerai susipažinęs ir su Miseso darbais, nors nebuvo praktoseologinio metodo šalininkas). Jis daugiau dėmesio skiria politinės organizacijos (valstybės) valdymui, vadovavimui, įtakos darymui joje, o ne pačios valstybės kilmei, tačiau taip pat pateikia sociologinį apibrėžimą, išskirdamas būtent politinei organizacijai būdingas specifines priemones (priešingai negu prieš tai pateiktame apibrėžime). Pateikdamas konkretesnę interpretaciją, jis kaip išskirtinai valstybei būdingus (nors ir ne vieninteliuos jos) bruožus išskiria teisėtą fizinio smurto ir jėgos naudojimą:

Valstybė yra žmonių bendruomenės forma, kuri (sėkmingai) pretenduoja į teisėtą fizinio smurto monopolį tam tikroje teritorijoje – ir ši „teritorijos“ idėja yra esminis apibrėžiantis bruožas. Nes dabarčiai būdinga tai, kad visos kitos organizacijos ar asmenys gali ginti teisę naudoti fizinį smurtą tik tiek, kiek valstybė jiems leidžia. Valstybė laikoma vieninteliu „teisės“ naudoti smurtą šaltiniu.⁶²

Kaip pažymi Weberis, jeigu egzistuoūtų tik tokios bendruomenės, kuriose prievarta kaip priemonė neegzistuoūtų, valstybės konceptas išnyktų. Tokiu atveju, anot jo, pagal konkrečią šio žodžio prasmę,

⁶² Max Weber, *The Vocation Lectures* (Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 2004), 33.

susiformuotų „anarchijos“ sąlygos. Politinio veikimo, šiuo požiūriu, nebeliktų. Taigi politika gali būti suprantama kaip „siekis pasidalyti valdžia arba daryti įtaką valdžios pasiskirstymui tarp valstybių arba tarp žmonių grupių, esančių valstybėje“⁶³. Kiekvienas aktyviai šiame procese dalyvaujantis politinis veikėjas, anot Weberio, „siekia valdžios – kaip priemonės kitiems tikslams, idealistiniams ar savanau-diškiems, arba valdžios „dėl jos pačios“, kitaip tariant, kad galėtų mėgautis prestižo jausmu, kurį ji suteikia“⁶⁴. Pateiktasis Weberio, o ne Apāvāloaci'aus valstybės apibrėžimas turėtų tenkinti ir patį Mi-sesą. Nebūdamas anarchistu ir pabrėždamas vertybinio neutralumo svarbą socialinių reiškinių tyrinėjime, jis yra rašęs:

Taikus žmonių bendradarbiavimas, kuris yra pirminė klestėjimo ir ci-vilizacijos sąlyga, negalėtų egzistuoti be prievartos aparato, t. y. be valstybės. Žiaurumo, vagystės, žudymo blogybės gali būti sustabdytos tik tada, kai yra institucija, kuri, prireikus, pasitelkia metodus, kurių ap-saugai yra sukurta. Čia iškyla skirtis tarp teisėto ir neteisėto prievartos panaudojimo.⁶⁵

Taigi iki šiol politikos moksluose prakseologinį metodą taikę mąstytojai pradėjo analizę nuo vertybiškai šališko valstybės ir po-litikos apibrėžimo. Išskyrus unikalios valstybei būdingą prievartos monopolijos, o ne vien prievartinio išteklių nusavinimo apibrėžimą, galima toliau analizuoti tikslingą žmonių politinį veikimą remiantis *a priori* samprotavimu.

Išvados

Prakseologija gali papildyti, o ne pakeisti empirinius politikos moks-lus užduodant klausimus, kurių pozityvistinis požiūris linkęs nekel-ti. Tai leidžia metafizinį socialinių mokslų pagrindą nagrinėti ne-

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ludwig von Mises, *The Ultimate Foundation of Economic Science* (Princeton, New Jersey, 1962), 98.

traktuojant to vien kaip nemoksliškos spekuliacijos. Atsispiriant nuo žmogaus veiksmo aksiomos politika gali būti nagrinėjama ne kaip istoriškai susiformavusių įvykių aprašymas, o užduodant klausimą, kodėl, žvelgiant iš tikslingo žmogaus veikimo perspektyvos, valstybė ir politinis veikimas apskritai susiformavo. Tai leistų atskleisti politinio veikimo kilmę, įvertinti ribas ir galimybes. Ši metodologija turi pranašumą prieš empirinius metodus, nes leidžia paaiškinti universalius veikimo principus, o ne vien kartoti tai, kas jau pastebėta konkrečiais istoriniais atvejais. Empirinė analizė gali parodyti, kaip valstybės kinta istorijoje, o prakseologija gali parodyti, kodėl valstybė, kaip institucija, atsiranda. Tai atveria kelią ne tik aprašyti praeities faktus, bet ir analizuoti galimas politinės organizacijos ribas.

Antra, prakseologinis metodas gali kelti klausimus apie kolektyvinį veikimą, nes tam tikrais atvejais individualios priemonės nepakankamos. Kolektyvinis veikimas tampa racionalus, kai keli individai suvokia, kad bendras tikslas gali būti pasiektas tik koordinuojant pastangas (pvz., gynyba). Empirinis tyrimas gali parodyti, kaip tokios grupės atsiranda, bet tik prakseologija leidžia nustatyti, kad koordinacija yra būtina loginė sąlyga siekiant tam tikrų tikslų. Vis dėlto institucinės taisyklės gali sukurti situacijas, kuriose vieno individo tikslų siekimas logiškai paneigia kito veikimo galimybę (pvz., monopolinės privilegijos, diskriminuojančios teisės normos). Tokiu atveju institucijos prieštarauja pačiai veikimo logikai. Tai leidžia ir kelti normatyvinius klausimus. Prakseologinė analizė nesiekia prognozių. Ji siekia racionalaus supratimo – parodyti, kaip politinės struktūros kyla iš tikslingo elgesio ir kaip jos riboja ar įgalina tolesnius žmogaus veiksmus.

Literatūra

- Apăvăloaei, Matei Alexandru. „An Outline of a Praxeological Theory of Politics“. *The Quarterly Journal of Austrian Economics* 18, no. 2 (2015): 91–125.
- Boettke, Peter J. ir Peter T. Leeson. „Was Mises Right? Philosophical Progress and the Methodology of Economic Science“. Mercatus Center, George Mason University, Working Paper 24.
- Comte, Auguste. *A General View of Positivism*. Cambridge University Press, 2009.

- Gordon, David. *The Philosophical Origins of Austrian Economics*. Auburn, AL: Mises Institute, 2020.
- Hoppe, Hans-Hermann. „In Defense of Extreme Rationalism: Thoughts on Donald McCloskey’s The Rhetoric of Economics“. *The Review of Austrian Economics* 3, 1989.
- Hoppe, Hans-Hermann. *Economics and Ethics of Private Property*. Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1993.
- Hoppe, Hans-Hermann. *Economic Science and the Austrian Method*. Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1995.
- Hülsmann, Jörg Guido. „Įvadas į trečiąją leidimą“. Kn. *Epistemological Problems of Economics*, 3-iasis leid., aut. Ludwig von Mises. Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 2003.
- Yanow, Dvora ir Peregrine Schwartz-Shea. *Interpretation and Method: Empirical Research Methods and the Interpretive Turn*, 2nd ed. New York: Routledge, 2014.
- Jones, Susan Stedman. „Kantian Philosophy and Sociological Methodology“. *Sociology* 14, no.1 (1980): 99–111.
- Kant, Immanuel. *Prolegomena to Any Future Metaphysics*. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall, Inc., 1997.
- Kant, Immanuel. *Critique of Pure Reason*. Cambridge University Press, 1999.
- King, Gary, Robert O. Keohane ir Sidney Verba. *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton University Press, 1994.
- Leibniz, G. W., edited by Peter Remnant and Jonathan Bennett. *New Essays on Human Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press., 1996.
- Lopez, Cristian Camilo ir Michael Esfeld. „The Social Sciences and the APriori“. *Journal of Libertarian Studies* 29, no. 1(2005). <https://doi.org/10.35297/001c.129776>
- Mises, Ludwig von. *The Ultimate Foundation of Economic Science*. Princeton, NJ, 1962.
- Mises, Ludwig von. *Human Action*. Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1998.
- Olsson, J. Mikael. *Austrian Economics as Political Philosophy*. Stockholm University, 2015.
- Rothbard, Murray N. „Praxeology: Reply to Mr. Schuller“. *The American Economic Review* 41, no. 5 (1951): 943–946.
- Scruton, Roger. *Kantas. Labai trumpas įvadas*. Vilnius: Phi knygos, 2024.
- Wolff, Christian. *Preliminary Discourse on Philosophy in General*. New York: The Bobbs-Merrill Company, Inc, 1963.